

templare ni Domalda kao vlasnike grada. Dok se ne pobije Tomina kronologija u tom pitanju, mora ostati i njegovo mišljenje. Domald je zadržao Klis sve do početka 1227 g. Švob najzad ispravlja Farlatija, koji je prema jednoj krivo datiranoj ispravi držao, da je Domald tri put kneževao u Splitu (22—24). Svoju raspravu o Domaldu završava napokon slijedećim riječima: »Domald je bezuvjetno moćniji feudalac, ali gdje je bila njegova domena, ostaje tajna... Domald nema nikako ono značenje, kakvo mu se pridavalo. Sasvim je pogrešno njemu pridavati neku protagonističku ulogu u borbi protiv kraljevske stranke... Ali na osnovi oskudnih izvora ne može se izgraditi slika djelovanja kneza Domalda. Takav bi rad bio nemetodičan, jer bi bio spekulativan. Nikakvim doumljivanjem ne može se doći do činjenica, koje leže izvan izvora« (31—32). Zaključak je Švoba doduše točan, ali ga se ni on nije pri radu uvijek držao. Da izbjegne jednu krajnost, on je upao u drugu. Čuvao se svih pretpostavaka i izbacivao je sve, što mu se činilo sumnjivim. Zato smo pokušali nekim pretpostavkama unijeti više svijetla u Švobovu dosta oskudnu sliku Domaldova djelovanja u Hrvatskoj. Dalja će istraživanja vjerojatno pokazati, da je Domald uistinu bio, uz Bribirske knezove, centralna ličnost u Hrvatskoj u početku XIII. stoljeća.

Od mnogobrojnih štamparskih pogrešaka, kojima rasprava nažalost obiluje, ispravljamo nadopunjujući samo tekst na strani 15 red 8/9. Potpuni tekst glasi: »... videant etiam, que iura dictus comes Maladinus habet in eo« (S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike II*, MSHSM II, 1870, str. 170).

N. Klaić

PRILOZI PITANJU SEOSKE OPĆINE, BRATSTVA I VRVI

O sociologijskom problemu društvenog uređenja Hrvatske u ranom Srednjem vijeku bilo je već govora na ovom mjestu. Poslije toga postali su pristupačni i pojavili se neki radovi, koji omogućavaju, da se na njihovu temelju provjere tadašnji zaključci.

To su radovi: B. D. Grekov, *Police — opyt izučeniya obščestvennyh otnošenij v Police XV—XVII. vv.*, Moskva 1951; M. Barada, *Starohrvatska seoska zajednica, Zagreb 1957* i I. Božić, »Vrvj« u Poljičkom statutu, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knj. IV—1, 1957.² Svim je radovima ista ishodišna točka — Poljički zakon. Razlika je u tome, što Grekov nastoji dati prikaz društvenog života u Poljicima od XV. st. dalje; Barada pokušava da iskonstruira prikaz osnovnih društveno-ekonomskih ustanova u hrvatskom rano-feudalnom društvu na temelju prežitaka, koji su spomenuti u navedenom zakonu kao i u drugim suvremenim i ranijim ispravama; Božić istražuje samo ustanovu vrvvi.

Analiza tih gledišta ima za posljedicu, da ih se mora kritizirati, ako ih se ne može prihvatiti. Nije simpatično kritizirati one, koji iz bilo kojih razloga ne mogu da odgovore na kritiku. S druge strane bi napredak nauke morao stati, kad bi takvo osjećajno mjerilo postalo pravilo, namećući ograničenja s obzirom na ocjenjivanje naučnih rezultata iz prošlosti. Primjer tome pruža sam Grekov, koji u svojim djelima obračunava sa shvaćanjima F. I. Leontovića o staroj ruskoj općini.

¹ O. Mandić, *O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u Srednjem vijeku*, HZ 1952: *Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, ib. 1952 (dalje citiram: *Bratstvo...*).

² Ovamo bi pripadao rad R. Guzine, *Usluvi postanka država kod Južnih Slovena*, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1956, br. 3. Zbog njegove jednostranosti i shematičnosti, o kojima je riječ na drugom mjestu ovog sveska, ne može se uzeti u obzir.

Retci, koji slijede, nisu rezultat namjere, da se u cijelosti obuhvati problem seoske zajednice kao oblika društvenog uređenja u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, nego da izraze piščevo mišljenje o nekim od problema, koji ga sačinjavaju. I to s obzirom na činjenicu, da je navedeni rad pokojnoga prof. Barade bio potaknut kritikom, koja mu je bila upućena s ovoga mjesta,³ i što u njemu na nekoliko mjesta izravno apostrofiraju pisca ovih redaka,⁴ kojima će predmet biti problem seoske zajednice i s njim povezano pitanje bratstva i vrvi.

I.

U analizi nekadašnjih shvaćanja M. Barade o ustanovama starohrvatskoga društva bilo je rečeno: »Takva protuslovlja nastaju zato, što nije određen sadržaj pojedinih ustanova plemenskog sustava«.⁵

Posljednji rad Barade predstavlja odgovor na tu kritiku, što izlazi iz samog njezina naslova. »Seoska zajednica« predstavlja, dakle, temelj društvenog uređenja Hrvatske u ranom Srednjem vijeku. Iako to izriječkom nije nigdje spomenuto, na taj je način prihvaćena teza Grekova, koju je ovaj iznio za Poljica u XV. stoljeću,⁶ i pisca ovih redaka, koji je to isto tvrdio za ranosrednjovjekovnu Hrvatsku.⁷ Razlika je u tome, što ovi pisci povezuju seosku općinu s vrvi,⁸ a Barada ne prihvaća to gledište. Osim toga, on odriče rodbinski karakter svima ustanovama, od kojih se »seoska zajednica« sastoji.

Revidirajući svoje dotadašnje gledište, Barada je u isto vrijeme uklonio mnoga svoja prijašnja protuslovlja. Ali u pokušaju, da iznese ličnu i originalnu koncepciju seoske zajednice, on je upao u druga, još gora protuslovlja. Osjećajući tu opasnost, služio se mnogo puta nejasnim i dvosmislenim formulacijama.⁹ U toj je magli mnogo puta teško orijentirati se i shvatiti, što se nekim izrazom htjelo kazati.

Seoska zajednica predstavlja »društveno-imovinski« kompleks. On se sastoji od »općine« — »zemljišta«, u prvom redu ispašišta i gajeva, putova, voda i t. d., koji

³ *Bratstvo* ..., nav. mj., str. 246–247.

⁴ *Starohrvatska seoska zajednica*, str. 54 i 61.

⁵ *Bratstvo* ..., n. mj. str. 247.

⁶ *Poljica*, str. 209.

⁷ *Bratstvo* ..., nav. mj., str. 274.

⁸ Slijedeći V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno povjesni rječnik*, str. 1614, O. M. daje vrvi uz ekonomski karakter također i rodbinski. B. D. Grekov se uopće ne upušta u problem bratstva, ograničujući se na tvrdnju, da vrv nema rodbinski karakter zato, što nije istovjetna s velikom porodicom — bilo očinskom bilo zadružnog oblika.

⁹ Na pr.: str. 12 »(rodbinska) dvorna zajednica«, na str. 15, 19 i t. d. »rodbinsko-dvorna zajednica«, kojoj se osporava osobina rodbinstva, a na str. 121 zastupa se gledište da su »od društveno-gospodarskih hrvatskih ustanova Srednjega vijeka *jedno* rodbinsko-dvorne zajednice imale uz gospodarski i *krvni odnos*« (kurziv O. M.).

Na str. 21 govori se o »plemenštini *seta*«, a nešto niže o »svim plemenštinama u selu«. Seoska je zajednica na str. 12 osobina poljičkog uređenja u XV. st., na str. 60 je ona nastala »u novoj postojbini Hrvata« kao »nova društveno-gospodarska ustanova«, a na str. 37 stoji »da su slobodni Hrvati od doseljenja u današnje krajeve kroz Srednji vijek, bar oni između Gvozda i mora, živjeli u *društvenim odnosima na osnovi prežitaka uređenja seoske zajednice*...« (Kurziv O. M.) Budući da je M. Barada podcrtao spomenuti pasus, »seoska zajednica« u Poljičkom zakonu postaje na taj način »prežitak uređenja seoske zajednice«, t. j. ona je sama svoj prežitak.

Na str. 63 stoji, da je seoska zajednica »društveno-imovna zajednica, a ne osobna«. a na str. 106 čitamo, da su svi članovi pojedine seoske zajednice međusobno braća ili bližnji, drugim riječima, da je ona zajednica osoba. Na str. 50 i 52 krvna je veza »ustanova nadgradnje«, a na str. 62 iz pasusa u vezi s »krvnim vezama i društvenim, ali ne gospodarskim odnosima« izlazi, da krvna veza ne bi bila društveni odnos, kao što to ne bi bili ni ekonomski odnosi. Na str. 12 (rodbinska) dvorna zajednica nije isto, što i plemenština, a na str. 33 se dopušta mogućnost, da plemenština, na osnovu isprava, obuhvaća također i »sad, podvornicu i pašnjake«, t. j. one stvari, koje joj prema onome, što piše na str. 12, ne pripadaju. Takvih primjera ima mnogo.

još nisu podijeljeni. Zatim joj pripada »(rodbinska) dvorna zajednica«, sastavljena od stambenih i gospodarskih zgrada sa susjednim sadom i podvornicom, te plemenština, kao treća »posebna zemljišna ustanova«,¹⁰ koja se sastoji od oranica.

Ta koncepcija u suštini ne predstavlja ništa novo. Ona se može prihvatiti samo što se tiče »općine« i »(rodbinske) dvorne zajednice«, ukoliko se ova izjednači sa zadrugom i odbaci plemenština kao »posebna zemljišna ustanova u seoskoj zajednici«. Drugim riječima, valja odbaciti one osobine tih ustanova, koje su u navedenom dijelu istaknute kao neki njihov specifični novum.

Taj bi novum u prvom redu bio nijekanje utjecaja krvnom srodstvu kao jednom od važnih elemenata u društvenim odnosima ranosrednjovjekovne Hrvatske.¹¹ Takvo je unaprijed stvoreno mišljenje posljedica težnje, da se svaka društvena ustanova u srednjovjekovnoj Hrvatskoj obrazloži isključivo s ekonomskoga gledišta. Pritom je ispušteno iz vida, da je takvo jednostrano tumačenje u nauci kritizirano kao ekonomski materijalizam, koji nanosi isto takvu štetu, kao i idealistička gledišta, ako ne baš i veću, kao što je to u slučaju, kojim se bavimo.

Odbijanje rodbinstva kao važne društvene veze dovelo je do toga, da se pravi izvještajena razlika između zadruga i »rodbinsko-dvorne zajednice«. ¹² Zadruga je obuhvaćala »čitavo imanje«, a spomenuta »rodbinsko-dvorna zajednica samo dvorno mjesto, sad i podvornicu«, jer bi od nje »plemenština« bila isključena. Tako Barada odbija nazive »kućna zajednica« i »porodična zajednica«, »jer im je osnov krvna veza«. ¹³

Dakako, pred očevidnošću činjenica valja prikloniti glavu. Stoga je moralo doći do priznanja, da su »jedino rodbinsko-dvorne zajednice imale uz gospodarski i krvni osnov«, koji im je ranije bio zaniman. ¹⁴

Analiza plemenštine, koja je bila sastavni dio »rodbinsko-dvorne zajednice«, pokazuje, da je bila suvišna čitava rasprava o navodnoj razlici između nje i zadruga.

Da bi se održala teza o tome, kako rodbinsko-dvorna zajednica ne bi bila zadruga, od nje je bila odvojena ustanova plemenštine. Barada razlikuje plemenštinu u širem smislu. Ne ulazeći zasada u problem vrvi, o kojemu će kasnije biti riječ, nema nikakve sumnje, da je u pojmu vrvne plemenštine izražena jedna opće poznata činjenica. To je onaj dio općinskog zemljišta, sastavljen od oranica, što ga pojedine velike porodice u seoskoj zajednici dobivaju na trajno uživanje. Kasnije, kada prestaju periodične diobe, što ih nameće ekstenzivna poljoprivreda, ti dijelovi općinskog zemljišta postaju vlasništvo velikih porodica — zadruga.

Ali, osim vrvne plemenštine uvedena je ustanova plemenštine u širem smislu, koji pojam nije točno određen. Svakako je činjenica, da on u izvorima obuhvaća i vrvnu plemenštinu i »rodbinsko-dvornu zajednicu«. Stoga slijedi logičan zaključak, da »razlike između plemenština u užem i onih u širem smislu, ukoliko u izvorima dokasna može biti istaknuta, običnije nema«¹⁵ i da se može govoriti samo o jednoj jedinju plemenštini, što priznaje i sam Barada.¹⁶

Udara u oči, da se o plemenštini govori kao o »društveno-gospodarskoj ustanovi«, a da se uopće ne kaže, tko njome raspolaže. Stoga se plemenština shvaća

¹⁰ Str. 12.

¹¹ Na pr. str. 16, 19, 23, 28 i t. d.

¹² Str. 19.

¹³ Str. 19.

¹⁴ Str. 121.

¹⁵ Str. 34. Takvo je u suštini i mišljenje M. Mirkovića, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb 1958, str. 43.

¹⁶ Str. 33.

kao »idealno pravo društvene svojine, kojemu je bio izvor i osnov u matičnoj diobi plemenštine«¹⁷ u seoskoj zajednici.

Ostavivši po strani pojam »idealnog prava«, koji s pravničkoga gledišta predstavlja besmislicu,¹⁸ jer je svako pravo konkretno, temeljeći se na određenom pravnom propisu, valja istaknuti ovo: Svako pravo ima svoga nosioca — subjekt. I sada se postavlja pitanje, tko je subjekt toga »prava«, drugim riječima — tko raspolaze plemenštinom? Jasan odgovor na to pitanje sistematski se izbjegava. Na taj je način to pravo potpuno apstrahirano od stvarnosti i štoviše, ono također postaje svoj vlastiti subjekt¹⁹.

Član 49 a Poljičkog zakona počinje riječima: »Zakon od plemenščinj es(t) ovoiča e stara baščina, kao e ošasta²⁰ od prvihj²¹, oni tko ju drži, ima ju radovati²² i uživati i ob noi živiti; da nie podobno, da ju samo strati²³ ni obrati²⁴ brez velike nevole, nego kako veli stari zakonj i običai: da ju ondi oide²⁵, gdi e i zastao²⁶.

Ovaj propis uklanja svaku sumnju u to, što je plemenština. To je »stara baščina«, što su je ostavili preci i koja se regulira prema »starom zakonu i običajima«. Pojedinac ne može njome raspolagati, t. j. »obratiti« je sebi u korist, nego je mora ostaviti kako ju je našao, t. j. kao sastavni dio proizvodnih sredstava, koja pripadaju zadrugi. To pokazuju ove činjenice: plemenština predstavlja »baštinu«, koja se prema čl. 49 c ostavlja djeci. Ona je, dakle, sastavni dio imovinskoga kompleksa zadruge, koji je temelj njezine ekonomike, i stoga se ona ne smije otuđiti. To također pokazuje izraz: »s kim dio ima u plemenščini« u drugom stavu čl. 49 a. Subjekt prava nad plemenštinom, dakle, sastavljen je od članova zadruge.

Uostalom, to djelomično priznaje i Barada: »Pojedina je rodbinsko-dvorna zajednica u kasnijoj fazi svog razvoja postepeno uključila i plemenštine u svoju stvarnu društvenu svojinu, onu u kojoj je prije držala samo okučnicu.«²⁷

Ali riječi »stara baščina«, koju regulira »stari zakon i običaji«, pokazuju, da se radi o ustanovi, koja se u XV. st. smatrala prastarom. Stoga ona u tom razdoblju nije ni mogla postati kao neka nova društvena ustanova.

Plemenštine bile su, dakle, sastavni dio zadružne imovine i prije XV. stoljeća. Na taj je način dokazano, da nema razloga mijenjati dosadašnje shvaćanje, da su seoske općine u to doba sastavljene od zadruga i da je svaka zadruga imala isključivo pravo uživanja određenih zemljišta, uz koja postoji općinska imovina, na kojoj imaju pravo uživanja sve zadruge bez razlike.

¹⁷ Izraz »idealno pravo« nalazi se na mnogo mjesta kao na pr. str. 26, 30, 102 i sl. 141 i t. d.

¹⁸ Po svemu se čini da je Barada ovdje zamijenio pravni pojam »idealnog dijela«, koji pripada svakom suvlasniku na nepodijeljenoj stvari, sa samim pravom suvlasništva.

¹⁹ Usp. str. 103: »Kako je idealno pravo društvene svojine, koje je imala pojedina seoska zajednica prvotno samo na vrve plemenštine, s vremenom dobilo to pravo i na okučnicu rodbinsko-dvornih zajednica«. (Kurziv O. M.)

²⁰ Ostavljena.

²¹ Predaka.

²² Obradovati.

²³ Potroši.

²⁴ Prisvoji.

²⁵ Ostavi.

²⁶ Našao: *Statuta lingua croatica conscripta*; uredili F. Rački, V. Jagić, I. Crnčić, Zagreb, 1890., str. 56. (Dalje citiram — Statuta...)

²⁷ Str. 105.

II.

Dalje činjenice pokazuju, da se ne može isključiti rodbinski momenat, kako je to pokušano na nekim mjestima knjige M. Barade, i to ne samo u zadruzi, nego i u okviru seoske općine.

Iz onoga, što je gore rečeno, izlazi da je Barada bez uspjeha pokušao odreći se jednog od temelja, na kojima je gradio svoju konstrukciju o »prastarom rodovskom uređenju«. A taj je temelj bilo krvno srodstvo.²⁸

Dosljedno provodeći unaprijed stvoreno mišljenje, da u ranohrvatskom društvenom uređenju rodbinske veze nisu utjecale na stvaranje društvenih ustanova, Barada ga također primjenjuje na seosku općinu. Stoga a limine odbija mogućnost, da bi seoske općine nastale tako, da se u razdoblju seoba neka šira rodbinska zajednica, kao na pr. bratstvo, naseli na određenom teritoriju, kako bi ga iskorištavala sebi u prilog²⁹.

Barada smatra, da je kod starih Slavena osnovna rodbinska organizacija bilo pleme, t. j. očinski rod. U toku seoba »oslabila je, popustila i bila poremećena rodbinska veza, tako da je pleme sačuvalo samo svoje političke, sudske i vjerske funkcije«³⁰.

Nesumnjivo su za seoba oslabile rodbinske veze. Ali to ne znači da su one nestale, što uostalom ne tvrdi ni Barada. Na taj se način postavlja pitanje, u kojem su se obliku te veze sačuvale. Nemamo izvora, iz kojih bi mogli dobiti odgovor na to pitanje. Ako se poslužimo podacima iz historije germanskih naroda, koji su se prilikom osnivanja svojih država nalazili na istom stupnju društvenog razvitka, postaje veoma vjerojatno, da su i kod Hrvata postojale slične društvene ustanove.

Ljetopis Marija iz Aventika priča, da je 568 langobardski vojskovođa Alboin »cum omni exercitu relinquens atque incedens Pannoniam, suam patriam, cum mulieribus vel omni populo suo in fara Italiam occupavit«.³¹ Pavao Diakon potvrđuje u drugom poglavlju svoje »Historia Langobardorum«, da su se langobardski došljaci naselili po selima povezani rodbinskim odnosima u linea i generatio i da se sve do »dana današnjega« ta sela nazivaju po svojim stanovnicima »Gepidi, Vulgari, Sarmati, Panonni, Norici«. To znači, da se još u Diakonovo doba, dvjesto godina poslije osvajanja Sjeverne Italije, očuvala razlika između pojedinih plemena, koja su sačinjavala langobardski plemenski savez. A to se moglo ostvariti samo rodbinskim vezama između pripadnika istog plemena, koji su se naselili u istom kraju.

Ovo svjedočanstvo Pavla Diakona pokazuje također, da se neodređeni izraz: »omnis populus in fara« što ga je upotrebio Marije iz Aventika, odnosi na rodbinske zajednice Langobarda.

To, uostalom, potvrđuje § 177 Rotarijeva edikta, kodifikacije langobardskog običajnog prava, do koje je došlo g. 643: »Si quis liber homo potestatem habeat intra dominium regni nostri cum fara sua migrare ubi voluerit — sic tamensi ei a rege data fuerit licentia—...«³²

Fara je dakle jedan oblik rodbinske zajednice. Nije moguće točno odrediti, od koga se sve fara sastoji. Sigurno je samo jedno: fara nije inokosna porodica, niti je ona velika porodica. U latinskom jeziku postoji za jedan i drugi oblik izraz *familia*,

²⁸ Hrvatsko vlasteoski feudalizam; str. 26, 28, 35 i sl., 41 i sl., 49, 50, 58, 82 i sl., i 92.

²⁹ Bratstvo..., nav. mj., str. 270 i 274.

³⁰ Str. 59.

³¹ »Zauzeo Italiju s čitavom vojskom, napuštajući Panoniju, svoju domovinu i dolazeći iz nje, sa ženama i čitavim svojim narodom, raspoređenim po farama.«

³² »Neka se slobodnom čovjeku dopusti da se uz dopuštenje, koje mu je dao kralj, u granicama vlasništva našega kraljevstva seli kamo god bi htio zajedno sa svojom farom...«.

pa ne bi imalo smisla, da pisci, naročito pravnici, koji su sastavljali Rotarijev edikt, upotrebljavaju germanski izraz mjesto talijanskoga. To su mogli uraditi samo zato, što se radilo o rodbinskoj zajednici, koja je bila po svom sadržaju različita od porodice i za koju u latinskom jeziku nije bilo podesnog naziva.

Taj zaključak slijedi također iz činjenice, da Rotarijev edikt u § 167 regulira veliku porodicu, koju naziva »*casa communis*« — zajednička kuća. To znači, da je fara posebna rodbinska zajednica, veća od velike porodice. Uostalom, *Lex Burgundiorum* (V. st.) na nekoliko mjesta spominje faramane kao glavare većih rodbinskih zajednica.

U svoje je vrijeme već bilo istaknuto, da se u Dalmaciji nije našlo podesna izraza na latinskom jeziku, da se označi takva rodbinska zajednica veća od zadruga, pa su se zato upotrebljavali kao sinonimi izrazi *parentela*, *genus*, *generatio* i *tribus*³³. Nijećući, da bi postojala takva ustanova, koju smo, slijedeći Račkoga, nazvali bratstvom, Barada tvrdi, da »dokaza za takvu tvrdnju u izvorima, kako ću pokazati, nema«³⁴. Ipak su činjenice ponovo jače, jer stvara poteškoće izraz »s voelom svega bratstva Kremeničani« u kapitulu sitajskom Poljičkog zakona.³⁵ Stoga slijedi priznanje: »Tu je naziv bratstvo u vezi sa krvnim vezama i društvenim, a ne gospodarskim odnosima«³⁶.

Budući da pisac ovih redaka nije nikada tvrdio drugo i da je uvijek smatrao bratstvo kao rodbinsku vezu³⁷, očito je, da je Barada unatoč svome opiranju morao priznati, da je u hrvatskom društvenom uređenju postojalo bratstvo kao skup rođaka. Na to su ga primorale činjenice, iako je najprije bagatelizirao latinske izvore,³⁸ da kasnije uopće ne uzme u obzir izraze *parentela*, *generatio*, *genus* i *tribus* — unatoč tome, što se njima bavio u svojim prijašnjim radovima³⁹.

Bratstvo, kao skup rođaka povezanih u zadrugama, dobiva svoje konačne oblike u toku seoba⁴⁰. Zauzimanjem određenog teritorija, t. j. povezujući se s određenim zemljištem kao proizvodnim sredstvom, ono stvara jednu ili više seoskih općina — već prema broju svojih članova i geografskim osobinama teritorija, kojem se naseljava; što je zemljište siromašnije, to će naselja biti više rastresena, a to znači — manja.

III.

Riješiti problem vrvi moguće je jedino, ako se ima na umu povezanost bratstva s određenim zemljištem, koje predstavlja temelj za njegov život. Tu smo činjenicu istakli pred nekoliko godina: »Bratstvo je bilo povezano s teritorijem, koji je bio ekonomski uvjet za opstanak zadruga, od kojih se sastojalo: to je seoska općina — vrv«⁴¹.

S obzirom na Hrvatsku Barada odbija gledište da je vrv jednaka seoskoj općini, iako ga prihvaća za Ukrajinu⁴². On smatra, da je vrv »imovno idealno pravo«, i to

³³ Bratstvo . . . , nav. mj., str. 263 i sl.

³⁴ Str. 61.

³⁵ *Statuta* . . . , str. 41 (kurziv O. M.).

³⁶ Str. 62.

³⁷ *Bratstvo* . . . , nav. mj., str. 270: »Bratstvo je skup većega ili manjega broja zadruga ili njihovih ostataka, koje povezuje u cjelinu predaža da svi zajedno potječu od istoga rodonačelnika, po kome se bratstvo obično naziva.«

³⁸ Str. 5.

³⁹ *Postanak hrvatskog plemstva*, str. 204 i 205.; M. Barada-L. Katić-J. Sidak, *Hrvatska povijest*, 1943, str. 71.

⁴⁰ *Bratstvo* . . . , nav. mj., str. 253 i sl. 270–271.

⁴¹ Kao gore, str. 285.

⁴² Str. 32.

na »dio, koji je netko imao u najglavnijoj diobi, onoj osnovnoj, konačnoj i stalnoj, matičnoj diobi određenih zemljišta — oranica — u *selu*, zvanih *plemenština vrvitja*, vrvna ili plemenština u užem smislu«. ⁴³

Jednostavnije rečeno: vrv bi predstavljala pravo na onaj dio obradivog zemljišta, što bi ga netko dobio prilikom »matične diobe« općinskih zemljišta. To je »idealno pravo« prema jednoj verziji pripadalo »*svim seljacima, braći, dionicima, bližnjima*, pripadnicima ili članovima jednoga sela⁴⁴«. Prema drugoj verziji — vrvi ili vrvne plemenštine« nisu drugo nego nastavak ili dalje zemljišno proširenje obradivog zemljišta, potrebnog opstanku pojedine rodbinsko-dvorne zajednice«, t. j. zadruge⁴⁵. U jednom bi slučaju svaki suseljanin bio subjekt prava vrvi, a u drugom bi to bila zadruga.

Svi pripadnici seoske zajednice u Poljicima ne mogu biti subjekti toga prava iz jednostavnog razloga, što se zaboravilo na klasne suprotnosti, koje ondje vladaju — kmetići ne mogu biti vlasnici zemljišta prema članu 89 a Poljičkog zakona pa prema tome, ne mogu imati pravo ni na plemenštinu. Dakle, prva verzija otpada.

Ništa manje nije vjerojatna ni druga verzija. Ako su »vrvne plemenštine« »nastavak ili dalje zemljišno proširenje obradivog zemljišta zadruge«, onda to znači, da su zadruge prije njih posjedovale zemljišta. Očevidno je, da su one najprije dobile na upotrebu ta zemljišta od seoskih općina, a tek kasnije je — prema mišljenju Barade — došlo do proširenja toga zemljišta s pomoću »vrvnih plemenština«. Na taj je način oborena teza, da bi te plemenštine bile proizvod osnovne diobe, koja bi vremenski prethodila svim drugim diobama zato, što je »matična«.

Međutim, valja braniti jednu tezu M. Barade od njegovih vlastitih argumenata. »Matične« diobe općinskih zemljišta opća su pojava u seoskim općinama drugih naroda. Kod Burgunda je *sors* predstavljala dio općinskog zemljišta, koji bi velika porodica dobila na obrađivanje. Gdje su Burgundi osvojili već obrađene zemlje rimskih vlasnika, *sors* je značio onaj dio zemlje, koji je oduzet Rimljaninu i dodijeljen na uživanje nekoj burgundskoj velikoj porodici. *Consortes* se nazivaju oni, koji raspolažu pojedinim *sorsima*⁴⁶. *Consortes* se opet razlikuju od *vicina*, t. j. susjeda. Štoviše, šuma se dijelila prema broju oranica u pojedinim *sorsima*.

Ako ove podatke usporedimo s onima, koji potječu iz Poljičkog zakona, nije teško ustanoviti, da su *sortes* vrvne plemenštine, *consortes* su »braća vrvna« iz člana 62 Poljičkog zakona, a *vicini* su »dionici od sela« u članu 58 i 59 a. Dioba šuma, kako je određuje Lex Burgundiorum, odvija se prema istom načelu kao i u članu 59 a Poljičkog zakona — kod Burgunda prema njihovim *sortes*, a u Poljicima prema vrvi, t. j. onom razmjeru, prema kojemu su se nekada podijelila ona obradiva zemljišta, koja sačinjavaju ekonomski temelj svake zadruge, t. j. njezina plemenština.

Iz toga izlazi, da se u članu 62. Poljičkog zakona plemenštine ne zovu vrvnima zbog toga, što one same predstavljaju vrv, već zato što su dio vrvi. Isto su tako braća vrvna iz člana 36 c i 62 pripadnici onih zadruga, koje su nekada između sebe dijele općinsko zemljište i koje, stoga, raspolažu vrvnim plemenštinama.

Drugim riječima — dijelovi općinskih zemljišta pripali su diobom pojedinim zadrugama. Isto se događa na zapadu kod Burgunda i drugih germanskih naroda.

⁴³ Str. 30.

⁴⁴ Kao gore.

⁴⁵ Str. 105.

⁴⁶ A. I. Neusyh in, *Voznikovenie zavisimogo krestjanstva kak klasa rannefeodalnago obščestva v Zapadnoj Evropi VI-VIII. vv.*, Moskva 1956, str. 291, smatra da su *consortes* »možda« pripadnici očinske velike porodice, iako ističe, da su oni, »kako se po svemu čini, suvlasnici općinskih zemljišta«. Ova druga verzija odgovara istini, jer se radi o nosiocima pojedinih *sorsa*, koji svi zajedno uživaju općinska zemljišta, t. j. o načelnicima pojedinih velikih porodica.

Alodi su u svom početnom obliku bili dijelovi općinskog zemljišta, koje dobivaju na uživanje velike porodice, s time da se mogu prenositi po nasljedstvu u njihovu okviru. Dakle, isto što propisuje član 49 a i 59 a Poljičkog zakona.

Već je istaknuto, da se vremenom gubi uspomena na vrv kao jedinstvo rodbinskih odnosa u bratstvu i teritorija, koje iskorištavaju zadruge, od kojih se sastoji⁴⁷. Barada doduše smatra, da je plemenština raniji naziv, a vrv kasniji⁴⁸, ali protiv toga govori činjenica, da je za kasnije prepisivače Poljičkog zakona naziv vrv posve nerazumljiv te ga oni kojekako prepisuju, ne shvaćajući njegovo značenje⁴⁹.

Grekov smatra, da je vrv jednaka seoskoj teritorijalnoj općini, ali potpuno isključuje, da bi ona mogla u XV. stoljeću imati rodbinski karakter.⁵⁰ Pritom on upada u protuslovlje. Iz teksta Poljičkog zakona proizlazi, da ustanove u vezi s vrvu predstavljaju prežitak prošlosti. I što vrijeme dalje odmiče, to više nestaje uspomena na vrv. U rukopisima Poljičkog zakona iz XVIII. st. vrv se ne spominje kao ustanova, jer se na mjestu izraza *vrvni* u članu 36 c nalaze drugi izrazi kao »virni« ili »parvi« i t. d.⁵¹ Ali naselja u Poljicima imaju još u XVIII. st. osobine »teritorijalnih općina«. Kad bi vrv bila »teritorijalna općina«, onda bi se taj termin sačuvao i u drugim kasnijim rukopisima.

Nasuprot tome, vrv je bila u prošlosti rodbinsko-teritorijalna seoska općina, koja vjerojatno predstavlja prvi oblik naseljavanja Hrvata poslije zauzimanja novih teritorija. Naglasak se tada nalazio na rodbinstvu, a kasnije, kada se stanovništvo u Poljicima umnožilo, osnivanje nova sela i prelazeći iz svojih sela u druga, i kada su se mnogi izvana doselili u Poljičku župu⁵², prešao je na teritorij.

Kada je teritorijalni kriterij prevladao nad rodbinskim — a to se dogodilo prije nego što je bio sastavljen original Poljičkog zakona — počela je nestajati uspomena na vrv⁵³. Prema, tome, ne ulazeći u problem vrvu na području Rusije, možemo zaključiti, da ona u Poljicima predstavlja prežitak već u XV. stoljeću.

I. Božić očito nije upoznat s mojim radom: »Bratstvo u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj«, koje je izašlo 1952, te prema tome nije mogao zauzeti stav prema mišljenju o vrvu, koje je ondje izneseno. On dolazi do zaključka, da se zajednica vrvne braće naziva pleme, i to na temelju člana 36 c, koji određuje da plemenština ubijenoga, »bližnoga, ali vrvnoga« ne pripada ubici, već onome, komu pristoji »po razlogu od plemena«.⁵⁴ Božić kaže: »Naziv »pleme« kojim je obuhvaćena grupa bližih i daljih srodnika, nema, razume se, nikakve veze s plemenima iz prvobitnog društva. To se »pleme« razlikuje i od crnogorskih »plemena«, a ako bi se već pravile komparacije, bilo bi najbliže zajednici koja se u Crnoj Gori naziva »bratstvo«.⁵⁵ Izuzevši onaj dio, u kojem niječe povezanost plemena s prvobitnom zajednicom, Božić se približava ispravnom shvaćanju vrvu, ali se od njega ponovo udaljuje, kada tvrdi, da pleme nema »elemente unutrašnje organizacije uslovljene srodstvom i da pleme ne čini nikakvu organizaciju povezanu teritorijem i zajedničkim privrednim interesima«⁵⁶.

⁴⁷ *Bratstvo* . . . , nav. mj., str. 274.

⁴⁸ Str. 32.

⁴⁹ Svi su takvi primjeri navedeni u *Bratstvu* . . . , nav. mj., str. 273.

⁵⁰ Polica, str. 84.

⁵¹ Rukopisi b, b², e i e² iz g. 1762. Za druge primjere vidi *Bratstvo* . . . , nav. mj., str. 273.

⁵² T. zv. ugarska vlastela.

⁵³ Takav zaključak izlazi iz člana 59 a, u kojem se predviđaju dva slučaja za diobu gaja — kada se zna za vrv i kada se za nju ne zna. Sama činjenica, da jedan član zakona pretpostavlja, da se u nekim mjestima nije sačuvao spomen o tome, koji je nekada bio udio pojedinih zadruga u vrvu, pokazuje, da ta ustanova nestaje već u XV. stoljeću.

⁵⁴ »Vrvj« u *Poljičkom statutu*, nav. mj., str. 106.

⁵⁵ Kao gore.

⁵⁶ Kao gore.

Takav je zaključak izveden iz onih dijelova Poljičkog zakona, koji potječu iz XVIII. stoljeća.

Međutim, Božić je pritom upao u istu pogrešku kao i Grekov. Naime, tekst člana 36 c prema rukopisima iz XVIII. st. glasi ovako: »Ako bi tko ubio bližnoga ali virnoga (parvoga prema rukopisima b i e; O. M) za čića plemenščine, da nemu ostane, ka bi ga imala pristoati po baščini, da tomu uboici ne ima biti ovi dio, nego onomu komu pristoi po razlogu od plemena«⁵⁷.

To znači, da se u XVIII. st. već izgubio spomen o vrvi, pa se stoga ne mogu izvoditi nikakvi zaključci o vrvi-plemenu na temelju onih podataka o plemenu, koji potječu iz XVIII. stoljeća. A u XV. st. je pleme po svome značenju bilo veoma blizu bratstva, što pokazuju riječi »brastvo Kremeničani« kao sinonim za isto pleme u kapitulu sitajskom.

Iz onoga, što je ovdje izneseno, slijedi, da su spomenuta djela doprinijela raščićavanju pojmovu u vezi s vrvi.

Oleg Mandić

M. SUIĆ, LIMITACIJA AGERA RIMSKIH KOLONIJA NA ISTOČNO-JADRANSKOJ OBALI. Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru I, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zadar 1955, str. 1—32. — OSTACI LIMITACIJE NAŠIH PRIMORSKIH GRADOVA U RANOM SREDNJEM VIJEKU. Starohrvatska prosvjeta, n. s. III, 1956, str. 7—19. — GRANICE LIBURNIJE KROZ STOLJEĆA. Radovi Instituta JAZU u Zadru, knj. 2, 1955, str. 273—296.

Gore navedene rasprave i prilozi sačinjavaju cjelinu po tome, što se u njima rasvjetljuju neka pitanja iz, danas još uvijek vrlo malo poznatog, razdoblja najranijega Srednjeg vijeka kod nas.

1. Nadovezujući dijelom na dosadašnje rezultate, ali s pomoću modernih tehničkih sredstava (aerosnimaka), S. određuje u prvoj raspravi ager centuriatus u Poreču, Puli, Zadru, Solinu i Cavtatu (Epidauru). Za proučavanje upravo tih kolonija na Jadranu odlučio se zbog toga, što se »ta naselja nalaze uz more te kao takva imaju niz zajedničkih crta i po smještaju i po značenju i funkciji«, a, »što je još važnije, njihovo postavljanje u rang kolonija dolazi kao rezultat politike jednog čovjeka, Oktavijana Augusta« (str. 1).

Preuzimajući dosadašnja mišljenja o osnivanju kolonija u Puli i Poreču, S. sam određuje vrijeme osnivanja kolonije u Zadru. Smatra, da bi se i njezino osnivanje »moglo približno smjestiti nekako u vrijeme bitke kod Akcija ili neposredno iza nje. Bit će, dakle, da je Iader bio colonia Iulia, a ne Augusta, kako su mnogi smatrali« (4). Budući da je kod nas nedovoljno poznata tehnika agerske limitacije, S. upozorava u 2. pogl. na osnovne pojmove o toj tehnici (5—7), a u 3. pogl. na potrebu proučavanja grčke kolonizacije, u kojoj se razabiru isti osnovni principi pri osnivanju kolonija. Konstatira, nadalje, za nas vrlo važnu činjenicu, da »centurijaciju ima samo ager kolonije«. Ako ga on nema, »znači da nikada nije bio podignut u rang kolonije«. (8).

Prelazi zatim na određivanje prostranstva agera primorskih gradova: Poreča, Pule, Zadra, Salone i Epidaura (9—20). Pošto je u glavnim crtama opisao porečki ager, iznosi svoje mišljenje o pulskom ageru, ispravljajući i nadovezujući na izla-

⁵⁷ Statuta . . . , str. 49 i 50.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1-4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB